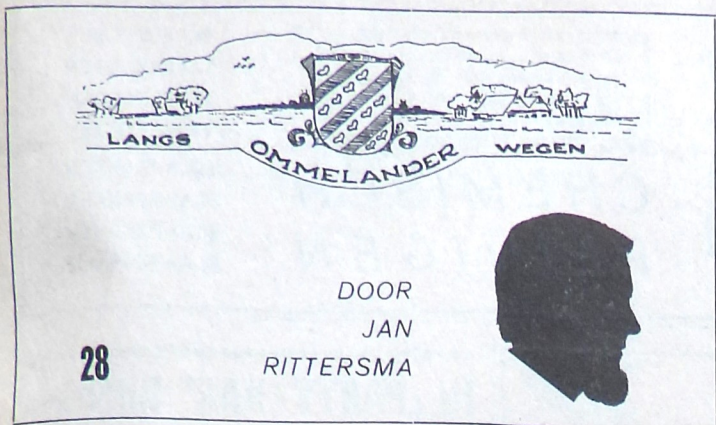

Heemschut

Het laatste artikel van dit seizoen willen we geheel wijden aan de op deze pagina afgebeelde Heemschutplaat. Deze plaat is eigenlijk een illustratieve samenvatting van "Langs Ommelander Wegen". Door bemiddeling van de heer Van der Veen van het gemeente-archief te Groningen, was het mogelijk de geschiedenis en herkomst van deze Heemschutplaat te achterhalen. In het maandblad "Groningen" van 1940 werd de uitgave van deze plaat aangekondigd. In samenwerking met enkele verenigingen, t.w. de Stichting „Het Groninger Landschap“, het „Museum van Oudheden voor Stad en Provincie“, de „Vereniging tot Bevordering van de Bouwkunst“, werd besloten een reclameplaat uit te geven met het doel de inwoners van de provincie Groningen te wijzen op de schoonheid van hun gewest, hoe deze schoonheid te bewaren en nieuwe schoonheid te scheppen. De plaat werd ontworpen door de kunstschilder Johan Dijkstra, terwijl de N.V. Johan Enschede en Zonen te Haarlem de reproductie verzorgde. Van de Groninger Heemschutplaat werd een oplage van 4.000 exemplaren gedrukt en verspreid. Het was indertijd de bedoeling de plaat in de provincie Groningen te verspreiden in café's, bij doktoren, notarissen, architecten, in wachtkamers, in scholen, enz. De uitgave is mede tot stand gekomen door de steun van het Harmannus Simon Kammingafonds.

Specifiek Groninger tafereeltjes

Wanneer u de prachtige originele plaat (in kleur met de afmeting 51 x 74 cm) bekijkt, ziet u in de eerste plaats zeven specifiek groninger tafereeltjes in cirkelvorm. Geheel bovenaan in een cirkel: een groninger tjalk. Deze afbeelding doet ons onmiddellijk denken aan de omslagplaat van het prachtige boek van Hylke Speerstra: „De laatste echte schippers“, een boek dat handelt over de binnenvaart onder zeil. In dit boek komen we de groninger tjalk dikwijls tegen. Naast de tjalk zien we de steven van een stoom- of motorschip met de naam Abel Tasman. Deze Abel Janszoon Tasman werd in 1603 in Lutjegast geboren. Hij was zeevaarder in dienst van de Oost-Indische Compagnie. Hij ontdekte in 1643 het naar hem genoemde Tasman. Linksboven het prachtige, pas gerestaureerde kerkje van Oostum. In deze kolommen is dit kerkje al eens beschreven als "het meest fotogenieke kerkje van de Ommelanden". Als we goed zijn ingelicht, zal dit kerkje — behalve als Godshuis — dienst gaan doen als een cultureel centrum. Boven het Oostumer kerkje ontdekken we een reiger en twee "scheuvellopers". Verder naar beneden — onder het kerkje — een schoorsteen (waarschijnlijk van een Oldambsterspul) met sierkrullen van smeedijzer; een grafsteen en een "vring". Een vring is een draaibaar hek op een dam. Het bestond uit een boven- en onderboom, draaiplaat, vringstaart en slagpaal, terwijl er dikwijls aan de slootkant een "omtree" werd gemaakt. Dit typisch groninger damhek ziet men nog sporadisch op het platteland.

OPKNAPBEURT

In de cirkel, links midden, zien we een hoogholtje: van origine een houten voetgangersbrug, die vanwege de scheepvaart hoog boven het water was gebouwd en derhalve van trappen was voorzien. Later bouwde men ook hoogholten van beton of ijzer. Eigenlijk vervalt dan de oorspronkelijke naam. Iets dergelijks vinden we terug in de naam „t Bâlkje“. Soms worden "bâlkje" en „hoogholtje" verwisseld, of door elkaar gehaald. Iets verder naar onderen op de plaat zien we een deur uit de achtergevel van een boerderij. Herkenbaar aan het paardje, dat staat afgebeeld op een stuk zandsteen. Links onder zien we Menkemaborg. Een kostbaar en kostelijk goed deze borg. Vanaf deze plaats willen we nog eens benadrukken, dat de buitenzijde van de borg hoognodig aan een goede opknappbeurt toe is. We moeten zuinig zijn op dit erfgoed der vaders dat bovendien enig in zijn soort is.

Naast de afbeelding van de tjalk, zien we bovenaan de plaat het roer van een binnenvaartschip met op de helmstok een nationale driekleur. De afneembare roerkop of klik is een gebogen en dikwijls versierd stuk hout boven op het roer, zoals ook op deze tekening is te zien. Onder het roer een accordeon.

Dit muziekinstrument is bij uitstek geschikt om volksdans en volkszang te begeleiden. Daarom zien we in de accordeon op de Heemschutplaat een verzinnebeelding van de "Grönneger Dansers" uit Zandweer. Naast de accordeon een zogenaamd "vechtermantje". Dit zijn houten poppetjes met grote zwaarden in de hand, die door de wind in beweging gebracht worden. Men ziet de vechtermantjes dikwijls op een paal of op een schuurtje of iets dergelijks.

Een boerderij met "dwaars veurënd" staat in de cirkel rechtsboven afgebeeld. De afgebeelde karakteristieke groninger hoeve, staat temidden van het opgaande geboomte van de erfbeplanting. Het is juist de erfbeplanting, die de groninger hofsteden zoveel allure en charme verschaft. Een boerderij zonder bomen in het vlakke en kale land geeft een onaangename "naakte" indruk. Het geeft een onvolledig beeld. Een goede erfbeplanting is een sieraad voor boerderij en omgeving, maar uiteindelijk voor de gehele landstreek. Weer terug naar de plaat. We zien vervolgens een "oelbied" of "oelbord". Soms spreekt men ook wel van oelgevel (lett. uilgevel). Het is een driehoekig voor- of achtergevel bij de vorst van het dak van een boeren-

schuur. Soms (vroeger meestal) bevond zich een gat in de oelgevel, waardoor de uilen naar binnen konden komen. Als u goed kijkt kunt u net boven de wieden van de molen op de plaat het uiltje zien zitten. Op het volgende cirkelplaatje valt in de eerste plaats de Groninger korenmolen op. Het is een stellingmolen

van het groninger type. Naast de molen een zadeldaktoren: karakteristiek voor vele Ommelander dorpsilhouetten. We denken bijvoorbeeld aan Loppersum, Stedum, Godlinze, Baflo, Oldehove, Oostum, Midwolda en vele andere dorpen. Naast de achtergevel van de boerderij op dezelfde af-

beelding, staat de gedeeltelijke voorgevel van een "Oldambsterspul". De grote statige boerenhofsteden met de monumentale trappen naar de grote voordeuren in het midden der voorgevels.

Op het cirkelplaatje daaronder zien we de lange achtergevel van een Hogelandster boerderij. De lange achtergevel met de vele — aan de bovenzijde gebogen — deuren. Op de voorgrond één van de twee dampalen, die toegang geven tot het erf. Op deze palen staat dikwijls de naam van de boerderij geschilderd.

Op de met krulijzers versierde en door een kogel gekroonde dampaal op de afbeelding, kan men met enige moeite "heerd" lezen. Tussen de beide laatstbeschreven plaatjes bevindt zich op de Heemschutplaat een maaiër met zicht en wellat of welhoak: een beeld uit reeds langvervlogen jaren. Zicht en welhoak verhuizen zo langzamerhand naar de antiekmarkt, voorzover ze tenminste nog aanwezig zijn. Beneden de tekst een gedeelte van het stadssilhouet van Groningen: links de Martinitoren en rechts de toren van de A-kerk.

Eén van de weinige overgebleven volksgebruiken zien we gesymboliseerd in de lampion links onder de Menkemaborg: Sint Martinus. Naast de A-kerktoren zien we de dakspanten van een in aanbouw zijnd huis.

Op de spanten een zg. Meiboom. In het Groninger Woordenboek lezen we hierover: „As timmerlu zo wiedz hin binn, dat ze aan 't richt'n koom'n, din hóln ze 'n feestje. De maaiboom komt op de vorst van 't nije hoes; aan ain kaant haangt 'n flès, aan aander kaant 'n schink (van hól't vanzulf). 's Oavends krieg'n ze 't richtmoal, eerappels mit klont en schink. Vrouger wór der ook hail daag deur 'n stevege borrel schonk'n". Geheel onderaan de groninger Heemschutplaat zijn de wapens afgebeeld van de stad Groningen (linkerzijde) en van de Ommelanden.

Tussen al de afbeeldingen door vliegen vogels in de wolken en over de bloemen en het goedgele koren. Het compleetert het totaalbeeld van de Ommelanden, vanuit het landschappelijk oogpunt gezien.

De tekst op de Heemschutplaat is misschien hier en daar wat verouderd. Maar toch is de inhoud dezelfde als die van ruim 30 jaar geleden. En als zodanig willen we deze tekst van harte onderstrepen.

HEEMSCHUT, d.w.z. het beschutten en beschermen van het oude landschap, de gewoonten en gebruiken en het bewaren van de cultuur. Heemkunde is dan ook de kennis van land en volk in de naaste omgeving. HEEM, HAIM, HAIMSTEE, het zijn woorden die geen verklaring behoeven. Wellicht wordt het u nu pas goed duidelijk wat eigenlijk precies "heimwee" betekent!

„De groninger Heemschutplaat is een navolgenswaardig voorbeeld voor ieder gewest, dat zijn volksaard en landschapsschoon wenst te behouden als een onvervreembaar erfgoed“, schreef men indertijd. Bij voldoende belangstelling, zou de mogelijkheid overwogen kunnen worden deze prachtige Heemschutplaat weer in ere te herstellen. Mocht u hierop willen reageren, dan kunt u dit kenbaar maken aan de redactie van de Ommelander Courant, Postbus 19 te Uithuizen, telefoon 03933-1728*.

Voorlopig is dit weer het einde van „Langs Ommelander Wegen“. Hopelijk tot het komende najaar!